

College voor Toetsen en Examens

BEDRIJFSECONOMIE VWO

CONCEPT SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN
2026

Versie 1, februari 2024

INHOUD

VOORWOORD	4
1 INLEIDING	5
2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN VWO	7
3 SPECIFICATIE VAN DE EINDTERMEN VOOR HET CE	9
3.1 DOMEIN A: VAARDIGHEDEN	9
SUBDOMEIN A1: INFORMATIEVAARDIGHEDEN GEBRUIKEN	9
SUBDOMEIN A5: ONDERZOEKEN	9
SUBDOMEIN A6: BENADERINGSWIJZEN	10
3.2 DOMEIN B: VAN PERSOON NAAR RECHTSPERSOON	12
SUBDOMEIN B1: PERSOONLIJKE FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID	12
SUBDOMEIN B2: DE OPRICHTING VAN EEN EENMANSZAAK	15
SUBDOMEIN B3: VAN EENMANSZAAK NAAR RECHTSPERSOON	17
SUBDOMEIN B4: PERSPECTIEF OP DE ORGANISATIE	18
3.3 DOMEIN C: INTERNE ORGANISATIE EN PERSONEELSBELEID	19
SUBDOMEIN C2: PERSONEELSBELEID	19
3.4 DOMEIN D: INVESTEREN EN FINANCIEREN	21
SUBDOMEIN D2: FINANCIEREN	21
3.5 DOMEIN E: MARKETING	24
SUBDOMEIN E2: MARKETINGBELEID	24
3.6 DOMEIN F: FINANCIËEL BELEID	25
SUBDOMEIN F1: VASTLEGGEN VAN FINANCIËLE EN NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	25
SUBDOMEIN F2: KOSTEN- EN WINSTVRAAGSTUKKEN	27
3.7 DOMEIN G: VERSLAGGEVING	30
4 HET CENTRAAL EXAMEN	32
4.1 ZITTINGEN	32
4.2 VAKSPECIFIEKE REGELS CORRECTIEVOORSCHRIFT	32
4.3 HULPMIDDELEN	32
BIJLAGE 1 EXAMENPROGRAMMA BEDRIJFSECONOMIE, ONDERNEMERSCHAP EN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID VWO	33
BIJLAGE 2 SCHEMA UIT HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE BOOT	36
BIJLAGE 3 UITLEG BIJ DE HANDELINGSWERKWOORDEN	37

Toelichting bij deze syllabus

Deze syllabus geldt voor het CE van het jaar 2026. De syllabus kent één wijziging t.o.v. de syllabus 2025. Deze wijziging is geel gearceerd en te vinden in bijlage 4 over standaardformules op pagina 39.

Toelichting bij de titel van de syllabus: bedrijfseconomie is de vakbenaming voor het examenprogramma Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid. Het advies voor dit vak is in oktober 2014 verschenen onder de titel: 'Van M&O naar Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid'. Zie hiervoor de toelichting bij de [regeling](#).

Verantwoording

© 2024 College voor Toetsen en Examens, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag mits voorzien van een bronvermelding en zonder enige wijziging worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van het College. Het hergebruik van eventueel auteursrechtelijk beschermd werk van derden in dit werk is niet nader geregeld door het CvTE.

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2026. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2027 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2026 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2025 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2026 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. J.H. (John) van der Vegt MPM

1 INLEIDING

Het vak bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid (in het kort: bedrijfseconomie) is een algemeen vormend keuzevak, dat in verschillende profielen kan worden opgenomen. Voor vwo zijn er 440 studielasturen aan toegekend, voor havo 320 studielasturen.

VAN M&O NAAR BEDRIJFSECONOMIE

De vernieuwingscommissie Boot heeft in het advies dat in 2014 verscheen (www.slo.nl) al behoorlijk veel duidelijkheid gegeven over de specificaties van het examenprogramma. Het nieuwe vak bedrijfseconomie nadrukkelijk een algemeen vormend vak, waarbij het perspectief van de leerling voorop staat: als toekomstige werknemer of ZZP'er, maar ook als aspirant-ondernemer of als privépersoon die staat voor belangrijke financiële beslissingen in zijn of haar verdere loopbaan. Ten opzichte van het vak M&O heeft er een herijking plaatsgevonden. Het overkoepelende domein B (van persoon naar rechtspersoon) legt via een viertal subdomeinen de verbinding tussen de persoonlijke en de organisatorische invalshoeken van het vak bedrijfseconomie. Domein A geeft aan welke algemene en vakspecifieke vaardigheden de leerling moet beheersen. Zo ontstaan er vakinhoudelijke kruisverbanden waar de leerling mee aan de slag kan. In de bijlage vindt u een schematisch overzicht van de samenhang in het programma (zie bijlage 2).

HANDELINGSWERKWOORDEN

Er is in deze syllabus gekozen voor een vaste set van handelingswerkwoorden gebaseerd op de taxonomie van Bloom. In elke eindterm en specificatie van een eindterm verwijzen de handelingswerkwoorden naar één van de beheersingsniveaus van Bloom (zie bijlage 3).

Indien bij een eindterm of specificatie van een eindterm een bepaald beheersingsniveau staat, wordt verwacht dat een kandidaat ook de voorafgaande, eenvoudiger beheersingsniveaus beheerst. Bijvoorbeeld als in een specificatie van een eindterm bij een bepaald begrip 'berekenen' staat, dan wordt verwacht dat de kandidaat dit begrip ook kan 'noemen' en 'uitleggen'.

Toegepast op bijvoorbeeld de eindterm *11.4: de kandidaat kan de financiële en wettelijke consequenties van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven berekenen*, zijn de volgende vragen mogelijk:

- 1 Wat kan het voordeel zijn van trouwen in beperkte gemeenschap van goederen vergeleken met het trouwen op huwelijkse voorwaarden, voor elk van de partners?
  - is een 'noem' vraag.
- 2 Wat kan het voordeel van trouwen in beperkte gemeenschap van goederen vergeleken met het trouwen op huwelijkse voorwaarden zijn, voor elk van de partners? Motiveer het antwoord.
  - is een 'uitleg' vraag, omdat er ook om een motivatie wordt gevraagd.
- 3 Bereken aan de hand van de informatiebronnen welk bedrag bij scheiding aan de partners toevalt als zij getrouwd waren op huwelijkse voorwaarden.
  - is een 'bereken' vraag.

In elke eindterm is steeds het handelingswerkwoord gebruikt van het hoogste niveau dat in de onderstaande gespecificeerde eindtermen wordt gebruikt. Bijvoorbeeld: bij de eindterm *11.2: financiële keuzes met betrekking tot verzekeren, lenen, sparen en beleggen berekenen* zijn in de veertien onderliggende gespecificeerde eindtermen (11.2.1 t/m 11.2.14) noemen zesmaal, uitleggen viermaal en berekenen driemaal gebruikt. De vragen in het centraal examen sluiten aan bij het handelingswerkwoord dat is gebruikt in de specificaties van de eindterm. Zo wordt bijvoorbeeld duidelijk bij welke eindterm specificaties berekeningen kunnen worden gevraagd en bij welke niet.

Bij enkele gespecificeerde eindtermen onder eindterm 11 (domein van persoon tot rechtspersoon) is naast 'noemen' en 'uitleggen' apart 'berekenen' vermeld. Over deze gespecificeerde eindtermen kan – behalve een 'noem-vraag' of een 'uitleg-vraag' ook een berekening worden gevraagd.

Het merendeel van de gespecificeerde eindtermen verwijst naar de eerste vier beheersingsniveaus van Bloom. In het eindexamen kan de kandidaat gevraagd worden om op basis van zijn eerder in de opgave gedane berekeningen of analyses een 'advies' te formuleren. 'Adviseren' is in bijlage 3 een handelingswerkwoord op het hoogste niveau. Hoewel zo'n 'adviesvraag' dus in het examen voor kan komen, is omwille van de leesbaarheid en bruikbaarheid van de syllabus dit beheersingsniveau niet

gebruikt in de eindtermen of de specificaties van eindtermen. Indien een kandidaat wordt gevraagd een 'advies' te geven, zal dit in de regel vergezeld gaan van een handelingswerkwoord van een ander beheersingsniveau.

Handelingswerkwoord 'berekenen'

In domein A 5.3 zijn de rekenkundige en grafische vaardigheden genoemd die de kandidaat bij het handelingswerkwoord 'berekenen' moet beheersen. In de eindtermen en specificaties van eindtermen wordt aangegeven welke berekeningen in welke bedrijfseconomische context dit betreft.

Handelingswerkwoorden en wetskennis

In relatie tot wetskennis worden de handelingswerkwoorden in het centraal examen als volgt gebruikt. Zie bijvoorbeeld 11.4: de kandidaat kan de financiële en wettelijke consequenties van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven respectievelijk berekenen en uitleggen.

In lijn met de vernieuwingscommissie Boot is het de visie van de syllabuscommissie dat de kandidaat geen wetteksten hoeft te kennen. De relevante wetteksten zullen bij de examens in informatiebronnen worden gegeven. De kandidaat moet wetten kunnen toepassen in een in het examen gegeven context.

Toegepast op eindterm 11.4 betekent dit dat de kandidaat de financiële consequenties van 'samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven, moet kunnen 'berekenen' en wettelijke consequenties kunnen 'noemen' en 'uitleggen'. In het examen zal aan kandidaten echter niet worden gevraagd waarom bepaalde wetten veranderen of hoe ze zijn veranderd.

VERSCHIL HAVO EN VWO

In het examenprogramma is er een bepaalde mate van overeenkomst tussen eindtermen voor havo en voor vwo. In de havo-syllabus is gekozen voor de pragmatische insteek van de startende ondernemer. De benadering in de vwo-syllabus is wetenschappelijker, met meer aandacht voor theorievorming en conceptvorming. T.a.v. het domein F2 (financieel beleid: kosten- en winstvraagstukken) komt in de havo-syllabus een aantal technieken om kosten en winst te berekenen niet voor. In het subdomein F2 van de vwo syllabus wordt van de kandidaten meer rekenwerk gevraagd, waarbij zij ook een verklaring of toelichting moeten geven. Bij de andere domeinen is het verschil tussen havo en vwo op tweeërlei gebied:

- dezelfde onderwerpen, maar voor vwo handelingswerkwoorden van hogere denkvaardigheden;
- dezelfde onderwerpen, maar met verdieping.

2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN VWO

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A	Vaardigheden
Domein B	Van persoon naar rechtspersoon
Domein C	Interne organisatie en personeelsbeleid
Domein D	Investeren en financieren
Domein E	Marketing
Domein F	Financieel beleid
Domein G	Verslaggeving
Domein H	Keuze-onderwerpen

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de (sub)domeinen A, B, C2, D2, E2, F en G zoals hieronder nader uitgewerkt.

Tabel:

Toedeling van de examenstof bedrijfseconomie voor havo en vwo aan centraal examen en schoolexamen.

Domein		Subdomein		in CE	moet in SE
A	Vaardigheden			x	x
B	Van persoon naar rechtspersoon	B1	Persoonlijke financiële zelfredzaamheid	x	x
		B2	De oprichting van een eenmanszaak	x	x
		B3	Van eenmanszaak naar rechtspersoon	x	x
		B4	Perspectief op de organisatie	x	x
C	Interne organisatie en personeelsbeleid	C1	Interne organisatie		x
		C2	Personeelsbeleid	x	
D	Investeren en financieren	D1	Investeren		x
		D2	Financieren	x	
E	Marketing	E1	Doel en organisatie van marketingactiviteiten		x
		E2	Marketingbeleid	x	
		E3	Marketing vanuit het perspectief van de consument en de samenleving		x
F	Financieel beheer	F1	Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie	x	
		F2	Kosten- en winstvraagstukken	x	
G	Verslaggeving			x	
H	Keuzeonderwerpen				x

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;

- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De SLO zal een handreiking voor het schoolexamen tot stand brengen. Deze is te vinden op www.slo.nl.

3 SPECIFICATIE VAN DE EINDTERMEN VOOR HET CE

3.1 DOMEIN A: VAARDIGHEDEN

Domein A wordt in combinatie met domein B, C2, D2, E2, F en G in het CE getoetst.

Subdomein A1: Informatievaardigheden gebruiken

1. De kandidaat kan doelgericht informatie zoeken, interpreteren, selecteren en verwerken.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat in gegeven (bedrijfseconomische) contexten relevante informatie moet kunnen analyseren en beoordelen.

In dat verband kan de kandidaat	
1.1	in relatie tot een gegeven (onderzoeks)vraag informatie beoordelen en daarbij: (a) de informatiebehoefte noemen (b) beschikbare en relevante informatiebronnen analyseren
1.2	verworven en/of gegeven informatie vanuit een gegeven (onderzoeks)vraag analyseren en daarbij: (a) informatie beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit (b) informatie analyseren (eventueel rekenkundig), mede met behulp van ICT.

Subdomein A5: Onderzoeken

5. De kandidaat kan in gespecificeerde contexten onderzoek op basis van vraagstellingen uitvoeren en conclusies trekken uit de onderzoeksresultaten. De kandidaat maakt daarbij gebruik van consistente redeneringen en relevante rekenkundige en wiskundige vaardigheden.

Voor het centraal examen gaat het daarbij om het analyseren en adviseren op basis van de resultaten van een *voorgestructureerd* bedrijfseconomisch onderzoek.

In dat verband kan de kandidaat	
5.1	verschillende typen (onderzoeks)vragen noemen en zelfstandig (onderzoeks)vragen opstellen en daarbij onderscheid maken tussen: – beschrijvende/beeldvormende (onderzoeks)vragen – analytisch/verklarende (onderzoeks)vragen – (onderzoeks)vragen met het oog op waardering/standpuntbepaling;
5.2	op basis van consistente redeneringen: (a) conclusies opstellen ten aanzien van een (onderzoeks)vraag en deze uitleggen. (b) een advies uitbrengen en dit uitleggen en daarbij: – onderscheid maken tussen a - gegevens (data) en informatie b - feiten en meningen c - oorzaak en gevolg d - probleem en oplossing – in het geding zijnde waarden noemen – eigen opvattingen analyseren – mogelijke consequenties van een standpunt beoordelen – een beargumenteerd standpunt opstellen
5.3	berekeningen maken met behulp van relevante rekenkundige en grafische vaardigheden, rekening houdend met:

	<p>(a) verbale, grafische tabellarische en wiskundige/rekenkundige gegevens analyseren, mede met gebruikmaking van ICT.</p> <p>(b) de gegevens rekenkundig en/of grafisch uitleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – basisrekenvaardigheden in bedrijfseconomische vraagstukken zoals :<ol style="list-style-type: none"> 1. rekenregels optellen, aftrekken, vermenigvuldigen, delen 2. positieve en negatieve getallen/breuken/decimalen 3. procenten, promillen en percentages 4. onderscheid procentuele verandering en procentpunt verandering – vergelijkingen, beschrijvende statistiek en grafieken in bedrijfseconomische vraagstukken zoals:<ol style="list-style-type: none"> 1. werken met eerstegraadsvergelijkingen 2. werken met assenstelsels (X en Y) 3. waarden bepalen en grafieken tekenen en/of bewerken 4. berekeningen maken op basis van grafieken 5. indexcijfers 6. diagrammen 7. tabellen: rijen/kolommen 8. machten 9. gemiddelden: gewogen en ongewogen.
--	---

Subdomein A6: Benaderingswijzen

6. De kandidaat kan relevante bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem herkennen, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

Voor het centraal examen betekent dit het noemen van bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

7. De kandidaat kan bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem een bedrijfseconomische denkwijze gebruiken.

Voor het centraal examen betekent dit het opstellen van een bedrijfseconomische denkwijze bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem.

8. De kandidaat kan bij veel voorkomende vraagstukken binnen een organisatie op het gebied van:

- de interne organisatie en personeelsbeleid
- de investeringen en financiering
- het marketingbeleid
- het financieel beleid
- de verslaggeving

de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie vanuit het perspectief van het management toepassen en analyseren.

Voor het centraal examen betekent dit het analyseren en beoordelen van de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie van deze vraagstukken.

9. De kandidaat kan bedrijfseconomische en organisatorische perspectieven en daaruit voortvloeiende belangen onderkennen van de diverse betrokkenen bij de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat deze perspectieven en belangen kan noemen.

In dat verband kan de kandidaat	
9.1	bedrijfseconomische perspectieven noemen die de diverse betrokkenen bij de organisatie kunnen hebben;
9.2	bedrijfseconomische belangen noemen die uit de verschillende perspectieven kunnen voortvloeien.

10. De kandidaat kan:

- bedrijfseconomische werkwijzen toepassen;
- bedrijfseconomische begrippen gebruiken;
- bedrijfseconomische grootheden gebruiken;
- bedrijfseconomische relaties analyseren.

Voor het centraal examen gaat het daarbij om het opstellen van bedrijfseconomische werkwijzen, het uitleggen van bedrijfseconomische begrippen en grootheden en het analyseren van bedrijfseconomische relaties.

3.2 DOMEIN B: VAN PERSOON NAAR RECHTSPERSOON

De kandidaat kan (maatschappelijke) vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en financieel onderbouwde keuzes maken. Hij kan kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven en, in het bijzonder, het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven en de rol van de ondernemer beoordelen.

Subdomein B1: Persoonlijke financiële zelfredzaamheid

11. De kandidaat kan vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en analyseren en (financieel) onderbouwde keuzes maken.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de financiële consequenties van persoonlijke vraagstukken kan uitleggen en berekenen (korte en lange termijn) en hierover een advies kan uitbrengen.

In dat verband kan de kandidaat	
11.1	bij de keuze voor een opleiding (niet-)financiële overwegingen als <ul style="list-style-type: none"> – een opleiding is een investeringsvraagstuk; – het belang van een opleiding voor het individu en voor de samenleving uitleggen.
11.2	Adviseren over financiële keuzes met betrekking tot verzekeren, lenen, sparen en beleggen.
	11.2.1 de voor- en nadelen van zich wel of niet verzekeren uitleggen.
	11.2.2 het onderscheid tussen een levensverzekering en een schadeverzekering noemen.
	11.2.3 de verschillen tussen consumptief krediet en hypothecair krediet noemen.
	11.2.4 de financiële gevolgen van krediet voor de kredietnemer, noemen.
	11.2.5 de periodieke interestbedragen, de periodieke aflossingsbedragen en de schuldrest bij de vormen van consumptief krediet en hypothecair krediet berekenen.
	11.2.6 het verschil tussen enkelvoudige en samengestelde interest uitleggen.
	11.2.7 de interest op basis van enkelvoudige interest berekenen.
	11.2.8 de contante waarde en de eindwaarde van een kapitaal berekenen op basis van samengestelde interest.
	11.2.9 de contante waarde en de eindwaarde van een reeks gelijke bedragen berekenen op basis van samengestelde interest.
	11.2.10 de voor- en nadelen van vrijwillig sparen en verplicht sparen uitleggen.
	11.2.11 de verplichte spaarvorm van het bedrijfspensioen noemen.
	11.2.12 de voor- en nadelen van vrij opneembare en niet-vrij opneembare spaarvormen uitleggen.
	11.2.13 de vermogenstitels waarin belegd kan worden noemen.
	11.2.14 de verschillen in risico en rendement tussen de vermogenstitels analyseren
	<ul style="list-style-type: none"> • verzekeren • levensverzekering • schadeverzekeringen

Belangrijkste begrippen	• lenen	<ul style="list-style-type: none"> • consumptief krediet • hypothecair krediet
	• sparen	<ul style="list-style-type: none"> • interest- en aflossingsverplichtingen financiële gevolgen • enkelvoudige en samengestelde interest • contante waarde • eindwaarde • direct opneembare en niet-direct opneembare spaartegoeden • bedrijfspensioen als een vorm van verplicht sparen
	• beleggen	<ul style="list-style-type: none"> • vermogenstitels • aandelen • obligaties • beleggingsfondsen • effectenbeurs • call-opties en put- opties
11.3	de keuze voor het huren of kopen van een woonhuis financieel analyseren.	
Niet bij havo in deze vorm	11.3.1 de verplichtingen van de huurder noemen en de financiële gevolgen ervan voor de huurder uitleggen.	
	11.3.2 de functie van de verschillende partijen op de hypotheekmarkt noemen.	
	11.3.3 de vormen van hypothecair krediet: lineaire hypotheek en annuïteitenhypotheek noemen.	
	11.3.4 de voor- en nadelen van de genoemde hypotheekvormen noemen en berekenen met betrekking tot de interest- en aflossingsverplichting voor de hypotheekgever.	
	11.3.5 de financiële gevolgen, inclusief de fiscale, van de genoemde hypotheekvormen voor de hypotheekgever analyseren.	
Belangrijkste begrippen	• huren • kopen	
	• partijen op hypotheekmarkt	<ul style="list-style-type: none"> • bank • hypotheekadviseur • makelaar • notaris • taxateur
	• hypothecair krediet	<ul style="list-style-type: none"> • lineaire hypotheek • annuïteitenhypotheek
11.4	de financiële en wettelijke consequenties van samenwonen, trouwen, scheiden, schenken en erven noemen en berekenen.	
	11.4.1 de verschillende registratievormen voor samenwonen noemen.	
	11.4.2 de verschillen tussen "huwelijkse voorwaarden" en "in beperkte gemeenschap van goederen" noemen.	
	11.4.3 de financiële consequenties van scheiden op het gebied van scheidingsprocedure, partnerpensioenrechten kinderalimentatie en partneralimentatie noemen en berekenen, gegeven de inhoud van de wet.	
	11.4.4 de wettelijke en fiscale consequenties inzake schenking als gevolg van de schenkovereenkomst noemen en berekenen.	
	11.4.5 de wettelijke en fiscale consequenties van erven noemen en berekenen.	
	• samenwonen zonder samenlevingscontract	

Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • samenwonen met samenlevingscontract 	
	<ul style="list-style-type: none"> • trouwen • geregistreerd partnerschap 	<ul style="list-style-type: none"> • in beperkte gemeenschap van goederen • op huwelijkse voorwaarden/ partnerschapsvoorwaarden
	<ul style="list-style-type: none"> • scheiden 	<ul style="list-style-type: none"> • partnerpensioenrechten • alimentatie
	<ul style="list-style-type: none"> • schenken 	<ul style="list-style-type: none"> • overeenkomst om niet • schenkbelasting • belastingvrijstelling • vrijstellingen bij schenkingen aan ANBI
	<ul style="list-style-type: none"> • erven 	<ul style="list-style-type: none"> • testament • erfgenamen • onterven • legitieme portie • verwerpen • aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving / beneficiair aanvaarden • zuiver aanvaarden • erfbelastingen en vrijstellingen

Subdomein B1	gekoppeld aan	
11.2	D2	20.2, 21 en 22

Subdomein B2: De oprichting van een eenmanszaak

12. De kandidaat kan het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven, in de rol van ondernemer toepassen en analyseren.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak kan uitleggen en in de rol (en de keuzes) van de ondernemer hierin kan beoordelen.

In dat verband kan de kandidaat		
12.1	de voor- en nadelen van een arbeidsrelatie versus zelfstandig ondernemerschap beoordelen.	
12.2	in de rol van ondernemer het (creatieve) proces voor de oprichting van een eenmanszaak beoordelen.	
	12.2.1 de benaderingswijzen van ondernemerschap volgens essenties van causation en effectuation noemen.	
	12.2.2 de verschillende fasen noemen bij het proces van causation: marktdefinitie, segmentatie/richten en positioneren.	
	12.2.3 de verschillende fasen noemen bij het proces van effectuation: nieuwe markten, strategische partners toevoegen en stakeholders betrekken.	
	12.2.4 beoordelen in hoeverre de uitvoering van causation en effectuation bijdragen aan de realisatie van de ondernemersdoelstelling.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> causation 	<ul style="list-style-type: none"> marktdefinitie, segmentatie/ richten positioneren
	<ul style="list-style-type: none"> effectuation 	<ul style="list-style-type: none"> nieuwe markten en uitgaan van beschikbare middelen strategische partners stakeholders
12.3	in de rol van ondernemer de verschillende onderdelen van een ondernemingsplan opstellen.	
	12.3.1 een persoonlijk plan opstellen	
	12.3.2 een marketingplan opstellen	
	12.3.3 een financieel plan opstellen	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> persoonlijk plan 	<ul style="list-style-type: none"> persoonlijke gegevens persoonlijke motieven persoonlijke kwaliteiten
	<ul style="list-style-type: none"> marketingplan 	<ul style="list-style-type: none"> het idee trends en ontwikkelingen doelgroepen concurrentie SWOT analyse product prijs promotie plaats/distributie doelstellingen
	<ul style="list-style-type: none"> financieel plan 	<ul style="list-style-type: none"> investeringsbegroting financieringsbegroting exploitatiebegroting liquiditeitsbegroting
12.4	de verschillende verplichtingen met betrekking tot de oprichting van een eenmanszaak door een ondernemer uitleggen.	

Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • oprichtingsverplichtingen	<ul style="list-style-type: none"> • inschrijving bij Kamer van Koophandel • registratie bij de Belastingdienst • vergunningen
-------------------------	---	---

Subdomein B2	gekoppeld aan	
12.1	C2	17
12.2.2 en 12.2.3	E2	25
12.3.3	D2	20.1
	F1	28.3
	F2	31

Subdomein B3: Van eenmanszaak naar rechtspersoon

13. De kandidaat kan de belangrijkste kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de verschillende rechtsvormen kan uitleggen.

In dat verband kan de kandidaat		
13.1	in de rol van ondernemer en/of bestuurder uitleggen wat een geschikte rechtsvorm voor de eigen organisatie is.	
	13.1.1 het begrip rechtsvorm noemen.	
	13.1.2 het verschil tussen natuurlijk persoon en rechtspersoon uitleggen.	
	13.1.3 de kenmerken van de rechtsvormen eenmanszaak, vennootschap onder firma (openbare vennootschap), besloten vennootschap, naamloze vennootschap, stichting en vereniging noemen met betrekking tot continuïteit, financiering, juridische aansprakelijkheid, belastingen, leiding, besluitvorming en zeggenschap.	
	13.1.4 de keuze voor een bepaalde rechtsvorm uitleggen.	
	13.1.5 de belangrijkste bevoegdheden van de organen binnen een organisatie: bestuur, raad van commissarissen, algemene ledenvergadering en algemene vergadering van aandeelhouders noemen.	
	13.1.6 de redenen tot het beëindigen van een organisatie uitleggen.	
	13.1.7 de begrippen surseance van betaling en faillissement uitleggen.	
	13.1.8 de gevolgen van een surseance van betaling voor de stakeholders uitleggen.	
	13.1.9 de gevolgen van een faillissement voor de stakeholders uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • rechtsvorm 	<ul style="list-style-type: none"> • natuurlijk persoon • rechtspersoon • eenmanszaak • vennootschap onder firma (openbare vennootschap) • besloten vennootschap • naamloze vennootschap • stichting • vereniging
	<ul style="list-style-type: none"> • organen binnen organisatie 	<ul style="list-style-type: none"> • bestuur • raad van commissarissen • algemene ledenvergadering • algemene vergadering van aandeelhouders
	<ul style="list-style-type: none"> • beëindigen organisatie 	<ul style="list-style-type: none"> • surseance van betaling • faillissement • zonder bedrijfsopvolging/verkoop • stakeholders

Subdomein B3	gekoppeld aan	
13.1.4	D2	19

Subdomein B4: Perspectief op de organisatie

14. De kandidaat kan de rol en plaats van de organisatie in de maatschappij beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat de rol en de plaats van de organisatie in de maatschappij kan uitleggen.

In dat verband kan de kandidaat		
14.1	de verschillende indelingscriteria voor een organisatie uitleggen.	
	14.1.1 de absolute omvang en de relatieve omvang van een organisatie uitleggen en berekenen.	
	14.1.2 het onderscheid uitleggen tussen een organisatie met een commerciële doelstelling en een organisatie met een niet-commerciële doelstelling.	
14.2	het bestaansrecht van een organisatie uitleggen.	
	14.2.1 uitleggen in welke maatschappelijke behoeften de organisatie voorziet.	
	14.2.2 uitleggen welke kansen en bedreigingen vanuit de maatschappij op een organisatie afkomen.	
	14.2.3 de betekenis van de controleverklaring en de rol van de externe accountant in het maatschappelijk verkeer uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> absolute omvang relatieve omvang 	<ul style="list-style-type: none"> marktaandeel (afzet en omzet)
	<ul style="list-style-type: none"> doelstelling 	<ul style="list-style-type: none"> commercieel niet-commercieel
	<ul style="list-style-type: none"> maatschappelijke behoeften 	<ul style="list-style-type: none"> product of dienst werkgelegenheid innovatie belastingopbrengsten inkomen
	<ul style="list-style-type: none"> controleverklaring 	<ul style="list-style-type: none"> verslaggeving

Subdomein B4	gekoppeld aan	
14.1.1	E2	25.2
14.2.2	F1	29
14.2.3	G	32

3.3 DOMEIN C: INTERNE ORGANISATIE EN PERSONEELSBELEID

De kandidaat kan de interne organisatie van een organisatie beschrijven en deze relateren aan de doelstelling en aard van de organisatie. Hij kan personeelsbeleid beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Subdomein C2: Personeelsbeleid

17. De kandidaat kan personeelsbeleid/HRM beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het personeelsbeleid van een organisatie, met behulp van concrete voorbeelden, kan uitleggen in relatie tot de doelstelling en de aard van de organisatie (inclusief de relevante wet- en regelgeving).

In dat verband kan de kandidaat		
17.1	de verschillende vormen van een arbeidsrelatie voor een organisatie noemen.	
17.2	uitleggen dat het personeel tot het human capital van de organisatie hoort.	
17.3	de wettelijke eisen noemen opdat er sprake is van een individuele arbeidsovereenkomst.	
17.4	de verschillen tussen de overeenkomst van een ZZP'er en een individuele arbeidsovereenkomst uitleggen.	
17.5	de belangrijkste vormen van een individuele arbeidsovereenkomst noemen.	
17.6	de verschillen tussen een cao en individuele arbeidsovereenkomst noemen.	
17.7	de gevolgen van wetgeving met betrekking tot ontslagrecht en Arbo voor de organisatie uitleggen.	
17.8	de bevoegdheden van de ondernemingsraad en van de vakbond noemen en de gevolgen ervan voor de organisatie uitleggen.	
17.9	beloningsvormen noemen.	
17.10	de onderdelen van het personeelsbeleid uitleggen.	
17.11	de ontwikkeling van de loonkosten van de organisatie uitleggen met betrekking tot de concurrentie of een interne doelstelling.	
17.12	de ontwikkeling van de kwaliteit, omvang en samenstelling van het personeelsbestand van de organisatie uitleggen met betrekking tot de concurrentie of een interne doelstelling.	
17.13	Uitleggen in hoeverre de kernwaarden van de organisatie tot uiting komen in het personeelsbeleid en wordt gedragen en/of uitgedragen door het personeel.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • arbeidsrelatie 	<ul style="list-style-type: none"> • individuele arbeidsovereenkomst • zzp
	<ul style="list-style-type: none"> • voorwaarden individuele arbeidsovereenkomst 	<ul style="list-style-type: none"> • gezagsverhouding • arbeidsverplichting • loon
	<ul style="list-style-type: none"> • vormen individuele arbeidsovereenkomst 	<ul style="list-style-type: none"> • voor onbepaalde tijd • voor bepaalde tijd • oproep • nul-uren
	<ul style="list-style-type: none"> • wetgeving 	<ul style="list-style-type: none"> • ontslagrecht • arbowetgeving
	<ul style="list-style-type: none"> • personeelsvertegenwoordiging 	<ul style="list-style-type: none"> • ondernemingsraad • vakbond

	<ul style="list-style-type: none"> • beloningsvormen	<ul style="list-style-type: none"> • in geld • in aandelen • carrièreperspectief • mogelijk tot professionele ontwikkeling
	<ul style="list-style-type: none"> • activiteiten van personeelsbeleid	<ul style="list-style-type: none"> • functieprofielen • functiewaardering • personeelsplanning • werving en selectie • opstellen arbeidscontracten • functioneringsgesprek • beoordelingsgesprek
	<ul style="list-style-type: none"> • kernwaarden en personeelsbeleid	<ul style="list-style-type: none"> • individuele beloningen • ontslagzaken • werkvergunningen • Arbo • Onderzoek personeelstevredenheid

3.4 DOMEIN D: INVESTEREN EN FINANCIEREN

De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk noemen welke gegevens relevant zijn, uitleggen of een investering economisch zinvol is en hierbij verschillende investeringsselectiemethoden analyseren en beoordelen. Hij kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt uitleggen. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen noemen en uitleggen welke risico's financiering met vreemd vermogen met zich meebrengen.

Subdomein D2: Financiering

20. De kandidaat kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt beschrijven.

Voor het centraal examen betekent dit:

20-1. dat de kandidaat de verschillende financieringsmogelijkheden voor een startende eenmanszaak kan analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
20.1.1	verschillende financieringswijzen noemen.	
20.1.2	de voorwaarden die de financiers stellen, analyseren.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> financieringswijzen 	<ul style="list-style-type: none"> banken overige vermogensverschaffers, inclusief leasemaatschappijen eigen inbreng

20-2. dat de kandidaat vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt kan analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
20.2.1	het belang van de vermogensmarkt voor een onderneming uitleggen.	
20.2.2	de verschillen tussen de vermogenstitels noemen.	
20.2.3	de belangrijkste toezichthouders op de vermogensmarkt noemen en hun rol uitleggen.	
20.2.4	het koersverloop van obligaties in relatie tot veranderingen in de marktrente analyseren.	
20.2.5	het begrip marktefficiëntie uitleggen ten aanzien van de beurskoersen en de wijze waarop informatie in de koersen wordt verwerkt.	
20.2.6	de invloed van de netto contante waarde van nieuwe projecten op de marktwaarde van de organisatie analyseren.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> vermogensmarkt 	<ul style="list-style-type: none"> openbaar en onderhands vermogen marktefficiëntie
	<ul style="list-style-type: none"> effectenbeurs 	<ul style="list-style-type: none"> aandelen obligaties beleggingsfondsen koersverloop en volatiliteit
	<ul style="list-style-type: none"> toezichthouders 	<ul style="list-style-type: none"> Autoriteit Financiële Markten (AFM) De Nederlandse Bank (DNB) Autoriteit Consument en Markt (ACM)
	<ul style="list-style-type: none"> koersbepalende factoren 	<ul style="list-style-type: none"> bedrijfsnieuws (financieel en niet-financieel) beursklimaat marktrente marktsentiment netto contante waarde

21. De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen onderscheiden.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat vanuit het perspectief van een organisatie (een onderneming met aandeelhouders, al dan niet beursgenoteerd) de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen kan analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
21.1	het verschil tussen het maatschappelijk aandelenkapitaal en het geplaatst aandelenkapitaal berekenen.	
21.2	het onderscheid tussen de nominale waarde, beurskoers, emissiekoers en intrinsieke waarde van een aandeel uitleggen.	
21.3	de invloed van het beursklimaat, de beurskoers en de toekomstverwachting op de emissiekoers uitleggen.	
21.4	het agio op aandelen berekenen.	
21.5	de verschillen tussen de vormen van lang vreemd vermogen, i.c. hypothecaire lening, gewone obligatielening, converteerbare obligatielening en onderhandse lening noemen.	
21.6	de voor- en nadelen van een converteerbare obligatielening vergelijken met die van een gewone obligatielening.	
21.7	het onderscheid tussen de nominale waarde, beurskoers, emissiekoers van een obligatie uitleggen.	
21.8	het agio en disagio op obligaties berekenen.	
21.9	de verschillen tussen vormen van kort vreemd vermogen, i.c. rekening-courant krediet, leverancierskrediet en afnemerskrediet noemen.	
21.10	risico's noemen van de financieringskeuze.	
21.11	de betekenis van off-balance-sheet risico's / off-balance-financiering uitleggen en aan de hand van een voorbeeld de aard en impact is van dit soort risico's analyseren.	
21.12	uitleggen dat door middel van opties en/of termijncontracten risico-hedging (risico afdekking) plaats vindt.	
21.13	de risico's van opties en termijncontracten analyseren in relatie tot <i>short</i> posities en <i>long</i> posities.	
Belangrijkste begrippen	• aandelenkapitaal	• maatschappelijk aandelenkapitaal
	• aandeel	• geplaatst aandelenkapitaal
	• obligatie	• nominale waarde
	• lang vreemd vermogen	• intrinsieke waarde
		• emissiekoers
		• agio op aandelen
		• beurskoers
		• nominale waarde
		• emissiekoers
		• agio op obligaties
		• disagio op obligaties
		• beurskoers
		• interbancaire interest
		• hypothecaire lening
		• onderhandse lening
		• gewone obligatielening
		• converteerbare obligatielening
		• langlopende leaseverplichtingen

	<ul style="list-style-type: none"> • kort vreemd vermogen 	<ul style="list-style-type: none"> • bankkrediet (rekening-courantkrediet) • leverancierskrediet • afnemerskrediet
	<ul style="list-style-type: none"> • risico's 	<ul style="list-style-type: none"> • off-balance-sheet/off-balance-financiering • hedgen/afdekken risico • opties (call en put)
	<ul style="list-style-type: none"> • winstverdeling 	<ul style="list-style-type: none"> • resultaat voor winstbelasting • vennootschapsbelasting • dividend (stock, cash, gewoon en preferent) in euro's • dividendbelasting • reservering

22. De kandidaat kan aangeven welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat kan analyseren welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

In dat verband kan de kandidaat		
22.1	de gevolgen van de verhouding tussen eigen vermogen/vreemd vermogen voor het interestpercentage op vreemd vermogen en het faillissementsrisico analyseren.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • de verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen; 	<ul style="list-style-type: none"> • verhouding tussen vreemd vermogen en eigen vermogen (risicodragend vermogen) / vermogensstructuur • faillissementsrisico • hefboomwerking/hefboomformule • geëist rendement / vermogenskostenvoet

3.5 DOMEIN E: MARKETING

De kandidaat kan uitleggen wat marketing inhoudt, kan marketingdoelstellingen opstellen en kan uitleggen op welke wijze deze doelen gerealiseerd kunnen worden en op welke wijze marketing uitwerkt op de consument en de maatschappij.

Subdomein E2: Marketingbeleid

25. De kandidaat kan het marketingbeleid van een organisatie beschrijven, analyseren en alternatieven op hoofdpunten afwegen.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat het marketingbeleid kan beoordelen in relatie tot het begrip klantwaardepropositie.

In dat verband kan de kandidaat		
25.1	De vier onderdelen van de marketingmix noemen.	
25.2	op basis van de samenhang tussen de marketinginstrumenten, het marketingbeleid beoordelen.	
25.3	de voor- en nadelen van sponsoring door een organisatie analyseren.	
25.4	het marketingbeleid op basis van de keuze tussen push- en pull-strategie beoordelen.	
25.5	de verschillen tussen B2C-, B2B-, C2B- en C2C- marketing noemen en uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> marketingmix 	<ul style="list-style-type: none"> productbeleid (merk, garantie, service, kwaliteit) prijsbeleid (psychologische prijs, afroomprijspolitiek, prijspenetratiepolitiek) plaatsbeleid (push- en pullstrategie, distributiekanaal) promotiebeleid (sponsoring, reclame)
	<ul style="list-style-type: none"> marketingstrategie 	<ul style="list-style-type: none"> push-strategie pull-strategie affiliatie waardestrategie, klantwaarde vijfkrachtenmodel van Porter
	<ul style="list-style-type: none"> marketing 	<ul style="list-style-type: none"> B2C (Business to Consumer) B2B (Business to Business) C2B (Consumer to Business) C2C (Consumer to Consumer) e-marketing en social media

3.6 DOMEIN F: FINANCIËEL BELEID

De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en financiële overzichten opstellen. Hij kan financiële en niet-financiële informatie analyseren en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie. Hij kan voor een handelsonderneming of dienstenonderneming de verschillende kostensoorten noemen, de winst berekenen en de verschillen analyseren.

Subdomein F1: Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie

28. De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en verwerken tot financiële overzichten.

Voor het centraal examen betekent dit dat de kandidaat financiële overzichten kan opstellen en analyseren.

In dat verband kan de kandidaat		
28.1	de gevolgen van financiële feiten, in de context van een eenmanszaak, voor de balans en winst- en verliesrekening analyseren. NB De kandidaat hoeft geen journaalposten op te stellen.	
28.2	de kosten op basis van gegeven uitgaven en de opbrengsten op basis van gegeven ontvangsten en vice versa, berekenen.	
28.3	de samenhang uitleggen tussen een beginbalans, een liquiditeitsbegroting, een exploitatiebegroting en een geprognosticeerde eindbalans ten dienste van de interne verslaggeving opstellen.	
28.4	de samenhang uitleggen tussen een exploitatiebegroting, een geprognosticeerde eindbalans en een liquiditeitsbegroting gegeven de beginbalans.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> financiële feiten 	<ul style="list-style-type: none"> inkoop (en ontvangst) van goederen en diensten (contant en op rekening) verkoop (en aflevering) van goederen en diensten (contant en op rekening) aflossen van schulden afschrijving (op basis van aanschafwaarde) btw aangifte privéontvangsten en -uitgaven overige ontvangsten per kas en bank overige uitgaven per kas en bank
	<ul style="list-style-type: none"> financiële overzichten 	<ul style="list-style-type: none"> beginbalans eindbalans liquiditeitsbegroting exploitatiebegroting geprognosticeerde eindbalans winst- en verliesrekening afzet verkoopprijs omzet kosten bedrijfsresultaat financieringsresultaat incidentele resultaat resultaat voor winstbelasting vennootschapsbelasting inkomstenbelasting resultaat na winstbelasting eigen vermogen verandering liquide middelen liquide middelen gerealiseerde balans voorraadgrootheden stroomgrootheden

	<ul style="list-style-type: none"> • overlopende posten 	<ul style="list-style-type: none"> • nog te betalen bedragen • nog te ontvangen bedragen • vooruitbetaalde bedragen • vooruitontvangen bedragen
--	--	---

29. De kandidaat kan financiële en niet-financiële informatie onderscheiden en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie.

Voor het centraal examen betekent dit het noemen van financiële en niet-financiële informatie en het belang ervan uitleggen voor het besturen van een organisatie.

In dat verband kan de kandidaat		
29.1	het onderscheid tussen financiële informatie en niet-financiële informatie uitleggen.	
29.2	uitleggen welke niet-financiële informatie als managementinformatie relevant is op het terrein van marktontwikkelingen, innovatie, klanten, efficiency en de kwaliteit van processen.	
29.3	kritische succesfactoren noemen aan de hand van prestatie-indicatoren.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • niet-financiële informatie 	
	<ul style="list-style-type: none"> • kritische succesfactoren / prestatie-indicator 	<ul style="list-style-type: none"> • assortiment • innovatiekracht • leveringstermijn • efficiency • kwaliteit processen / trainingsdagen • klanttevredenheid / klachten • communicatie / frequentie interne communicatie

Subdomein F2: Kosten- en winstvraagstukken

30. De kandidaat kan met behulp van diverse methoden de kostprijs berekenen en de verkoopprijs vaststellen.

Achterliggende opvattingen bij domein F2: kosten- en winstvraagstukken.

In dit domein beogen we te laten zien hoe het management van een organisatie inzicht krijgt in de samenhang tussen opbrengsten, kosten en resultaten. Het doel moet zijn dat de organisatie goed inzicht krijgt in de opbrengsten en kosten die aan een periode toegerekend worden en in de kosten die toegerekend kunnen worden aan de geleverde diensten.

Ook dient de kandidaat inzicht te hebben in het onderscheid tussen constante en variabele kosten.

In de vorige syllabus lag het accent vooral op de industriële onderneming. De meeste bedrijven in Nederland vindt men in de dienstverlenende sector. Het accent zou daar moeten liggen omdat het tegenwoordig steeds meer gaat om bedrijven die 'uren' verkopen. Dat kunnen ZZP-ers zijn, maar ook dienstverlenende organisaties.

In dat geval wil men:

- Weten wat de vaste en variabele kosten zijn;
- Weten welke kosten men kan toerekenen aan een 'uur' en welke niet.
- Kunnen narekenen of een tarief volledig kostendekkend is.

Per gedeclareerd uur kunnen nagaan hoeveel het heeft bijgedragen aan het dekken van de constante kosten.

Men wil ook inzicht krijgen in het verloop van de financiële stromen. Wat de kandidaat duidelijk moet worden, is dat we het hier hebben over een methodiek om kosten en opbrengsten in de tijd en op basis van verdeelsleutels te alloceren. Het moet duidelijk worden dat uiteindelijk de kasstroom niet wordt beïnvloed door de wijze van boekhouden en dat het resultaat mee afhankelijk is van de waarderinggrondslagen van de activa.

In dat verband kan de kandidaat	
30.1	in de context van een kostenvraagstuk de verschillende kostensoorten uitleggen.
	30.1.1 de verschillende categoriale kostensoorten kunnen noemen.
	30.1.2 uitleggen wat het verschil is tussen constante en (proportioneel) variabele kosten.
	30.1.3 uitleggen wat het verschil is tussen de toegerekende kosten van een dienst en periodekosten.
30.2	in de context van een kostenvraagstuk volgens diverse methoden de kosten per geleverde dienst berekenen.
	30.2.1 het tarief/de tarieven berekenen van een dienstverlenende organisatie waarbij alleen de variabele kosten verbijzonderd worden en de constante kosten via een opslag per activiteit worden doorberekend.
	30.2.2 het resultaat van een dienstverlenende onderneming over een periode berekenen waarbij de variabele kosten worden toegerekend aan de in die periode verleende diensten en de constante kosten direct ten laste van de winst- en verliesrekening worden gebracht (de variabele kostencalculatiemethode).
30.3	De kandidaat kan de verkoopprijs berekenen:
	30.3.1 de grootte van de verkoopprijs inclusief btw als de verkoopprijs exclusief btw bekend is (en vice versa).
	30.3.2 op basis van de kostprijs via een winstopslag de verkoopprijs berekenen.

	30.3.3 uitleggen wat transfer pricing is en uitleggen hoe dit binnen een bedrijf gebruikt kan worden om door middel van kostenallocatie de winst te beïnvloeden.
30.4	een break-even analyse opstellen.
	30.4.1 de break-even afzet en break-even omzet berekenen op basis van de dekkingsbijdrage in euro's per uur en in procenten van de omzet.
	30.4.2 de totale opbrengsten, de totale kosten en het totale resultaat grafisch kunnen opstellen.
	30.4.3 een grafische weergave van een break-even analyse kunnen uitleggen.
30.5	de winstverdeling opstellen

31. De kandidaat kan voor niet-industriële organisatie de voorcalculatorische en de nacalculatorische resultatenrekening opstellen, verschillen verklaren en passende beheermaatregelen afleiden.

In dat verband kan de kandidaat		
31.1	de voorcalculatorische- en nacalculatorische winst- en verliesrekening opstellen en de verschillen uitleggen.	
	31.1.1 het verschil tussen voorcalculatorische (toegestane) grootheden en nacalculatorische (gerealiseerde) grootheden uitleggen.	
	31.1.2 het verschil tussen het voorcalculatorische en het gerealiseerde resultaat berekenen en uitleggen door middel van een verschillenanalyse.	
	31.1.3 de verschillenanalyse opstellen op basis van verkoopresultaat en budgetresultaat (prijsresultaat, efficiencyresultaat en bezettingsresultaat).	
	31.1.4 De kandidaat kan het verschil tussen winst en cashflow uitleggen.	
	31.1.5 De kandidaat kan uitleggen dat de winst wordt beïnvloed door het gekozen afschrijvingsstelsel en de gekozen waarderinggrondslag van de activa.	
31.2	de voorraadwaardering kunnen analyseren	
31.3	uitleggen welke beleidsbeslissingen het management kan koppelen aan de behaalde resultaten per financiële en niet-financiële informatiecategorie.	
	31.3.1 uitleggen wat bedoeld wordt met niet-financiële informatie en het belang van social accounting verklaren.	
	31.3.2 uitleggen dat niet-financiële informatie een belangrijk onderdeel is van risicomanagement en dat het de ondernemingsresultaten kan beïnvloeden.	
	31.3.3. uitleggen dat niet-financiële informatie gebruikt kan worden om de waarde van immateriële activa duidelijk te maken voor stakeholders.	
Belangrijke begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • opbrengsten • constante/Variabele Kosten • toegerekende kosten en periode kosten 	<ul style="list-style-type: none"> • omzet • proportionele kosten
	<ul style="list-style-type: none"> • btw 	<ul style="list-style-type: none"> • te vorderen btw • te betalen btw • af te dragen btw
	<ul style="list-style-type: none"> • kosten per geleverde dienst 	<ul style="list-style-type: none"> • variabele kostencalculatiemethode • winstopslag • winstmarge • transfer pricing
	<ul style="list-style-type: none"> • break even omzet 	

	<ul style="list-style-type: none"> • break even afzet 	<ul style="list-style-type: none"> • afzet • verkoopprijs • dekkingsbijdrage
	<ul style="list-style-type: none"> • winst • cashflow 	
	<ul style="list-style-type: none"> • verschillenanalyse 	<ul style="list-style-type: none"> • verkoopresultaat • budgetresultaat • prijsresultaat • efficiencyresultaat • bezettingsresultaat
	<ul style="list-style-type: none"> • afschrijvingsystemen vaste activa 	<ul style="list-style-type: none"> • vast percentage aanschafwaarde
	<ul style="list-style-type: none"> • waarderingsgrondslag activa 	<ul style="list-style-type: none"> • historische kosten • actuele waarde • herwaardering zonder inhaalafschrijving
	<ul style="list-style-type: none"> • voorraad goederen waardering 	<ul style="list-style-type: none"> • vaste verrekenprijs • prijsverschil bij inkoop

3.7 DOMEIN G: VERSLAGGEVING

De kandidaat kan een eenvoudige jaarrekening van een organisatie analyseren.

32. De kandidaat kan de jaarrekening van een organisatie (zoals een MKB-bedrijf) analyseren en evalueren.

Voor het CE betekent dit dat de kandidaat een jaarrekening van een organisatie zoals een MKB bedrijf kan analyseren en beoordelen.

In dat verband kan de kandidaat		
32.1	uitleggen wat de verschillende posten op de balans en winst- en verliesrekening van de jaarrekening inhouden.	
32.2	uitleggen wat de relevantie is van "niet uit de balans blijkende verplichtingen en risico's".	
32.3	kengetallen ter beoordeling van de onderneming berekenen: <ul style="list-style-type: none"> - liquiditeitsratio's: current ratio, quick ratio - solvabiliteitsratio's: elk verhoudingsgetal EV/VV/TV - rentabiliteitsratio's: resultaat per aandeel, REV, RTV, IVV, cash flow per aandeel 	
32.4	uitleggen welke voor- en nadelen zijn verbonden aan het hanteren van kengetallen.	
32.5	aan de hand van {kengetallen van} twee opeenvolgende balansen en/of winst- en verliesrekeningen de ontwikkeling analyseren van de organisatie op het terrein van de financiële structuur, liquiditeit, solvabiliteit, rentabiliteit en cashflow.	
32.6	het DuPont schema kunnen analyseren.	
32.7	de invloed van verschillende wet- en regelgevingen op de jaarrekening noemen.	
32.8	de relatie tussen financiële en niet-financiële verslaggeving uitleggen.	
Belangrijkste begrippen	<ul style="list-style-type: none"> • jaarverslag 	bestuursverslag
	<ul style="list-style-type: none"> • jaarrekening 	<ul style="list-style-type: none"> • balans • winst- en verliesrekening
	<ul style="list-style-type: none"> • vaste activa 	<ul style="list-style-type: none"> • immateriële vaste activa • materiële vaste activa • financiële vaste activa
	<ul style="list-style-type: none"> • vlottende activa 	<ul style="list-style-type: none"> • voorraad • debiteuren • effecten • overlopende posten • liquide middelen
	<ul style="list-style-type: none"> • eigen vermogen 	<ul style="list-style-type: none"> • eigen vermogen • reserves • resultaat
	<ul style="list-style-type: none"> • schulden op lange termijn 	<ul style="list-style-type: none"> • hypothecaire lening • onderhandse lening
	<ul style="list-style-type: none"> • verplichtingen op korte termijn 	<ul style="list-style-type: none"> • crediteuren • rekening-courantkrediet • overlopende posten/transitorische posten
	<ul style="list-style-type: none"> • voorzieningen 	<ul style="list-style-type: none"> • onderhoudsvoorziening • garantievoorziening • pensioenvoorziening
	<ul style="list-style-type: none"> • niet uit de balans blijkende verplichtingen en risico's • winst- en verliesrekening 	<ul style="list-style-type: none"> • omzet

		<ul style="list-style-type: none"> • kosten • resultaat • EBIT(DA), resultaat voor interest, belastingen (afschrijving en amortisatie)
	<ul style="list-style-type: none"> • waardering en afschrijving 	<ul style="list-style-type: none"> • actuele waarde • herwaardering en afwaardering
	<ul style="list-style-type: none"> • financiële kengetallen 	<ul style="list-style-type: none"> • liquiditeitsratio <ul style="list-style-type: none"> ○ current ratio ○ quick ratio • solvabiliteitsratio's <ul style="list-style-type: none"> ○ EV ○ VV ○ TV • Rentabiliteitsratio <ul style="list-style-type: none"> ○ resultaat per aandeel ○ cash flow per aandeel ○ REV ○ RTV ○ IVV ○ dividendrendement ○ beleggersrendement • hefboomwerking en interestmarge
	<ul style="list-style-type: none"> • DuPont schema 	<ul style="list-style-type: none"> • omloopsnelheid • resultaatmarge
	<ul style="list-style-type: none"> • controleverklaring van de accountant 	<ul style="list-style-type: none"> • wet- en regelgeving

4 HET CENTRAAL EXAMEN

4.1 ZITTINGEN

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

4.2 VAKSPECIFIEKE REGELS CORRECTIEVOORSCHRIFT

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld: voor rekenfouten worden geen punten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten 1 punt afgetrokken tot een maximum van 2 punten per opgave.

4.3 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

BIJLAGE 1 EXAMENPROGRAMMA BEDRIJFSECONOMIE, ONDERNEMERSCHAP EN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID VWO

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A	Vaardigheden
Domein B	Van persoon naar rechtspersoon
Domein C	Interne organisatie en personeelsbeleid
Domein D	Investeren en financieren
Domein E	Marketing
Domein F	Financieel beleid
Domein G	Verslaggeving
Domein H	Keuze-onderwerpen

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de (sub)domeinen A, B, C2, D2, E2, F en G zoals hieronder nader uitgewerkt.

CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

CvTE maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op domeinen A, B en:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of
- subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaardigheden

Algemene vaardigheden

Subdomein A1: Informatie-vaardigheden gebruiken

- 1 De kandidaat kan doelgericht informatie zoeken, interpreteren, selecteren en verwerken.

Subdomein A2: Communiceren

- 2 De kandidaat kan adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied.

Subdomein A3: Reflecteren op leren

- 3 De kandidaat kan bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

Subdomein A4: Studie en beroep

- 4 De kandidaat kan aangeven op welke wijze bedrijfseconomische en organisatorische kennis in studie en beroep wordt gebruikt en kan mede op basis daarvan zijn belangstelling voor studies en beroepen onder woorden brengen.

Subdomein A5: Onderzoeken

- 5 De kandidaat kan in gespecificeerde contexten onderzoek op basis van vraagstellingen uitvoeren en conclusies trekken uit de onderzoeksresultaten.
De kandidaat maakt daarbij gebruik van consistente redeneringen en relevante rekenkundige en wiskundige vaardigheden.

Vakspecifieke vaardigheden

Subdomein A6: Benaderingswijzen

- 6 De kandidaat kan relevante bedrijfseconomische en organisatorische aspecten van een probleem herkennen, zowel binnen een organisatie als in het persoonlijk leven.

- 7 De kandidaat kan bij de oplossing van een bedrijfseconomisch of organisatorisch probleem een bedrijfseconomische denkwijze gebruiken.
- 8 De kandidaat kan bij veel voorkomende vraagstukken binnen een organisatie op het gebied van:
- de interne organisatie en personeelsbeleid
  - de investeringen en financiering
  - het marketingbeleid
  - het financieel beheer
  - de verslaggeving
- de bedrijfseconomische en organisatorische dimensie vanuit het perspectief van het management toepassen en analyseren.
- 9 De kandidaat kan bedrijfseconomische en organisatorische perspectieven en daaruit voortvloeiende belangen onderkennen van de diverse betrokkenen bij de organisatie.
- 10 De kandidaat kan:
- bedrijfseconomische werkwijzen toepassen;
  - bedrijfseconomische begrippen gebruiken;
  - bedrijfseconomische grootheden gebruiken;
  - bedrijfseconomische relaties analyseren.

Domein B: Van persoon naar rechtspersoon

Subdomein B1: Persoonlijke financiële zelfredzaamheid

- 11 De kandidaat kan vraagstukken met persoonlijke financiële consequenties herkennen en analyseren en (financieel) onderbouwde keuzes maken.

Subdomein B2: De oprichting van een eenmanszaak

- 12 De kandidaat kan het proces voor en rond de oprichting van een eenmanszaak beschrijven, in de rol van ondernemer toepassen en analyseren.

Subdomein B3: Van eenmanszaak naar rechtspersoon

- 13 De kandidaat kan de belangrijkste kenmerken van verschillende rechtsvormen beschrijven.

Subdomein B4: Perspectief op de organisatie

- 14 De kandidaat kan de rol en plaats van de organisatie in de maatschappij beschrijven.

Domein C: Interne organisatie en personeelsbeleid

Subdomein C1: Interne organisatie

- 15 De kandidaat kan de interne organisatie (inclusief de taken van het management en de stijlen van leiderschap) van een organisatie beschrijven en deze relateren aan de doelstelling en aard van de organisatie.

- 16 De kandidaat kan de interne organisatie beschrijven en verklaren aan de hand van de belangrijkste historische en hedendaagse organisatietheorieën.

Subdomein C2: Personeelsbeleid

- 17 De kandidaat kan personeelsbeleid/HRM beschrijven en daarbij de relatie leggen met de doelstelling en de aard van de organisatie.

Domein D: Investeren en financieren

Subdomein D1: Investeren

- 18 De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk beschrijven welke gegevens relevant zijn, vaststellen of een investering economisch zinvol is en hierbij verschillende investeringsselectiemethoden toepassen en analyseren.

- 19 De kandidaat kan bij een investeringsvraagstuk de relatie leggen tussen risico en geëist rendement.

Subdomein D2: Financier

- 20 De kandidaat kan vanuit het perspectief van een organisatie de werking van de vermogensmarkt beschrijven.
- 21 De kandidaat kan in de context van een financieringsvraagstuk de redenen voor het aantrekken van verschillende types vermogen onderscheiden.
- 22 De kandidaat kan aangeven welke invloed de wijze van financieren heeft op het risico en geëist rendement van het eigen en vreemd vermogen.

Domein E: Marketing

Subdomein E1: Doel en organisatie van marketingactiviteiten

- 23 De kandidaat kan de relatie tussen marketing en de klantwaardepropositie van de organisatie beschrijven en analyseren.
- 24 De kandidaat kan marketing beschrijven en analyseren met het oog op de te onderscheiden doelgroepen.

Subdomein E2: Marketingbeleid

- 25 De kandidaat kan het marketingbeleid van een organisatie beschrijven, analyseren en alternatieven op hoofdpunten afwegen.

Subdomein E3: Marketing vanuit het perspectief van de consument en de samenleving

- 26 De kandidaat kan marketing en marketinguitingen vanuit het perspectief van de consument herkennen, beschrijven en analyseren op psychologische effecten.
Hij kan deze effecten op ethische aspecten evalueren.
- 27 De kandidaat kan herkennen, beschrijven en analyseren welke rol marketing speelt in de samenleving.

Domein F: Financieel beleid

Subdomein F1: Vastleggen van financiële en niet-financiële informatie

- 28 De kandidaat kan financiële feiten inventariseren en verwerken tot financiële overzichten.
- 29 De kandidaat kan financiële en niet-financiële informatie onderscheiden en het belang van beide uitleggen voor het besturen van de organisatie.

Subdomein F2: Kosten- en winstvraagstukken en beheermaatregelen

- 30 De kandidaat kan met behulp van diverse methoden de kostprijs berekenen en de verkoopprijs vaststellen.
- 31 De kandidaat kan voor een niet-industriële organisatie de voorcalculatorische en de nacalculatorische resultatenrekening opstellen, verschillen verklaren en passende beheermaatregelen afleiden.

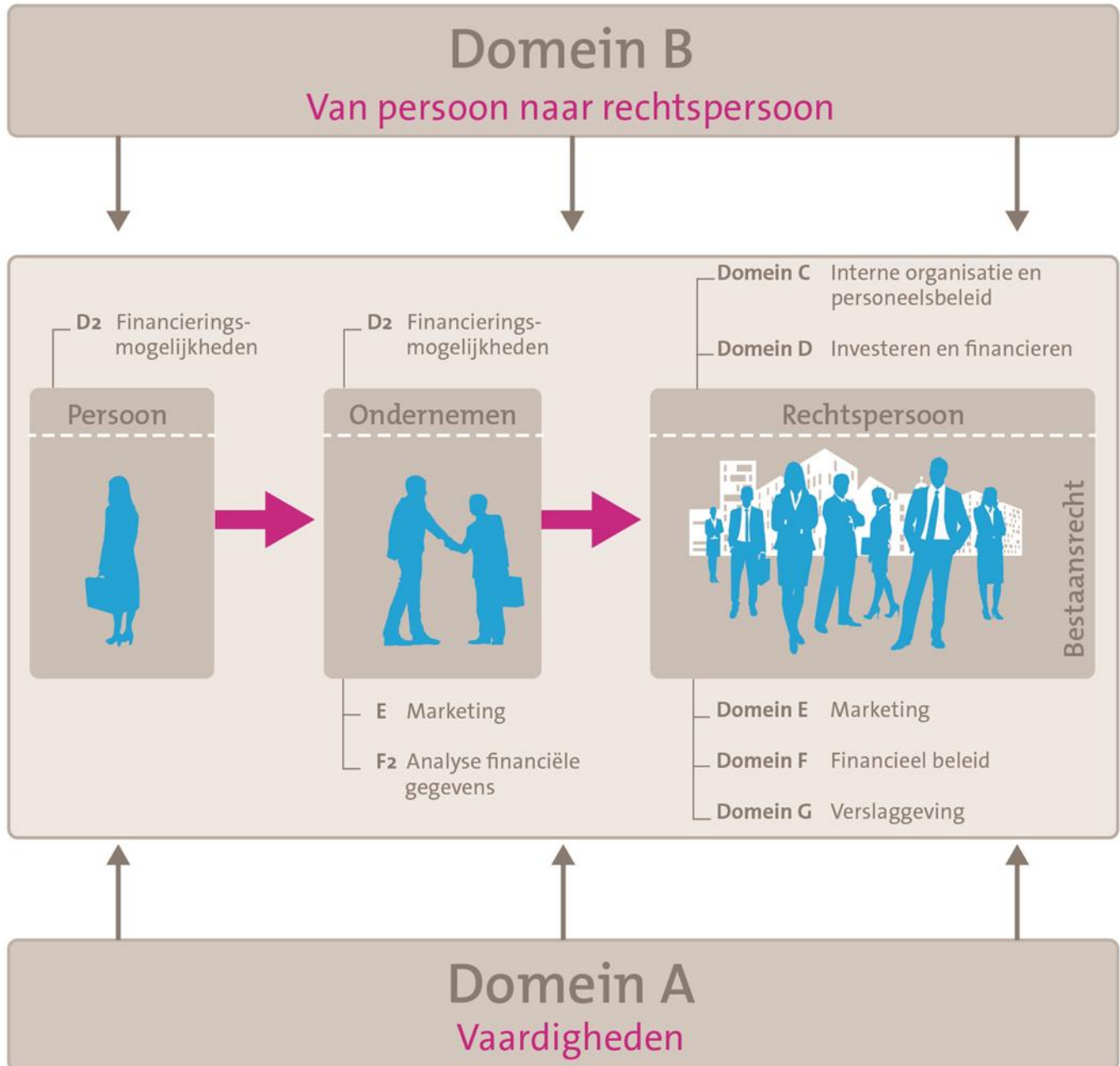
Domein G: Verslaggeving

- 32 De kandidaat kan de jaarrekening van een organisatie (zoals een MKB-bedrijf) analyseren en evalueren.

Domein H: Keuze-onderwerpen

BIJLAGE 2 SCHEMA UIT HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE BOOT

Bedrijfseconomie

BIJLAGE 3 UITLEG BIJ DE HANDELINGSWERKWOORDEN

Beheersings-niveau Bloom	omschrijving	Samenvattend/ overkoepelend handelingswerk- woord in gespecificeerde eindterm	staat voor de handelingswerkwoorden
Memoriseren	Ophalen van relevante kennis uit het geheugen en zowel mondeling, geschreven als grafische kunnen laten zien.	Noemen	noemen, herkennen, aanwijzen, definiëren, vinden, kiezen, onderstrepen, invullen, citeren, arceren
Begrijpen	De betekenis achterhalen van informatie, zowel mondeling, geschreven als grafische informatie. De betekenis kunnen verbinden met andere kennis, voorbeelden geven etc.	Uitleggen	verklaren, verhelderen, beschrijven, voorbeelden geven, toelichten, uitleggen, onderbouwen, aantonen
Toepassen	Elementen uit 'memoriseren' en 'begrijpen' hanteren in nieuwe situaties; kiezen van de juiste regels, schema's, begrippen enz.	Berekenen Opstellen	hanteren, een overzicht geven, schatten, voorspellen, vormgeven vragen formuleren
Analyseren	Materiaal/bronnen in stukjes verdelen en ontdekken hoe de stukjes gerelateerd zijn tot elkaar en tot en overall structuur	Analyseren	vergelijken, selecteren, indelen, kenmerken bepalen, determineren, structureren, ontleden
Evalueren	Tot en afgewogen eindoordeel komen, hier een uitspraak over doen, een besluit nemen	Beoordelen	bekritisieren, testen, beoordelen, doorlichten, afwegen
Creëren	Elementen samenvoegen tot een coherent geheel of een origineel product	Adviseren	rapporteren, hypothese opstellen, adviseren, ontwerpen, construeren, maken

BIJLAGE 4 STANDAARDFORMULES IN HET CENTRAAL EXAMEN BEDRIJFSECONOMIE HAVO/VWO

Onderstaande tabel bevat de standaardformules voor bedrijfseconomie havo/vwo die een leerling moet kunnen gebruiken in het centraal examen. Deze formules worden *niet* gegeven in de examenopgaven.

Formules die een leerling logischerwijs zelfstandig kan beredeneren zijn niet opgenomen in de lijst.

Indien voor een examenopgave een andere formule dan een standaardformule nodig is, wordt deze formule gegeven in de opgave.

Vwo-kandidaten dienen ook de somformule van een meetkundige reeks te kunnen gebruiken. Deze formule wordt we gegeven in examenopgaven.

Standaardformules	Havo	vwo
Liquiditeitsratio's		
quick ratio = $\frac{\text{vlottende activa exclusief voorraden}}{\text{kort vreemd vermogen}}$	x	x
current ratio = $\frac{\text{vlottende activa}}{\text{kort vreemd vermogen}}$	x	x
Solvabiliteitsratio's		
solvabiliteit = $\frac{\text{eigen vermogen}}{\text{vreemd vermogen}} \times 100\%$ of $\frac{\text{vreemd vermogen}}{\text{totale vermogen}} \times 100\%$	x	
solvabiliteit: elk verhoudingsgetal tussen EV/VV/TV		x
Rentabiliteitsratio's		
rentabiliteit van het totale vermogen = $\frac{\text{resultaat} + \text{interestkosten}}{\text{het gemiddelde totale vermogen}} \times 100\%$	x	x
rentabiliteit van het eigen vermogen = $\frac{\text{resultaat}}{\text{het gemiddelde eigen vermogen}} \times 100\%$	x	x
interestkosten van het vreemd vermogen = $\frac{\text{interestkosten}}{\text{gemiddeld vreemd vermogen}} \times 100\%$	x	x
cashflow = resultaat + afschrijvingen	x	x
dividendrendement = $\frac{\text{dividend per aandeel}}{\text{gemiddelde beurskoers}} \times 100\%$		x
beleggersrendement = $\frac{\text{opbrengst en koersresultaat van de belegging in een jaar}}{\text{gemiddeld belegd vermogen in dat jaar}} \times 100\%$		x
Hefboomformule		

$REV_{\text{voor belasting}} = RTV + (RTV - IVV) \times \frac{\text{vreemd vermogen}}{\text{eigen vermogen}}$		x
Break-even analyse		
$\text{breakeven-omzet} = \frac{\text{totale constante kosten}}{\text{dekkingsbijdrage in perunage van de omzet}}$	x	x
$\text{perunage} = \frac{\text{percentage}}{100}$	x	x
$\text{breakeven-afzet} = \frac{\text{totale constante kosten}}{\text{dekkingsbijdrage per product}}$	x	x
Resultaat		
$\text{Verkoopresultaat} = \text{afzet} \times (\text{verkoopprijs} - \text{kostprijs})$		x
Budgetresultaat = gerealiseerde afzet x kostprijs - werkelijke kosten		x
Verschillenanalyse		
$\text{efficiencyresultaat} = (\text{sh} - \text{wh}) \times \text{sp}$ $\text{prijsresultaat} = (\text{sp} - \text{wp}) \times \text{wh}$ sh = standaardhoeveelheid wh = werkelijke hoeveelheid sp = standaardprijs wp = werkelijke prijs		x
$\text{gerealiseerd bezettingsresultaat} = (W - N) \times C/N$ W = werkelijke bezetting N = normale bezetting C = totale constante kosten		x
$\text{begroot bezettingsresultaat} = (B - N) \times C/N$ B = begrote bezetting N = normale bezetting C = totale constante kosten		x
$\text{prijsresultaat constante kosten} = C_b - C_w$ C _b = begrote constante kosten C _w = werkelijke constante kosten		x
DuPont schema		
$\text{omloopsnelheid van het gemiddeld totale vermogen} = \frac{\text{omzet}}{\text{gemiddeld totale vermogen}}$		x

$\text{resultaatmarge} = \frac{\text{resultaat}}{\text{omzet}}$		x
---	--	---

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.staatsexamensnt2.nl)